

ÉVKÖNYV

30

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉVKÖNYVE 30.

A kötet megjelenését a

támogatta.

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 30

Néprajzi kutatás- és tudománytörténeti tanulmányok

Szerkesztette
Keszeg Vilmos
Nagy Zsolt
Szakál Anna

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2022

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon: +40 773 916 873
e-mail: kriza@kjnt.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2022

Lektorálta:
dr. Ilyés Sándor
dr. Tánzos Vilmos

Borítóterv:
Szentés Zágón – IDEA PLUS, Kolozsvár

Számítógépes tördelés:
Sütő Ferenc

ISBN 978-606-9015-32-2
ISSN 1841-3021

Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötés:
IDEA Design&Print, Kolozsvár

© www.kjnt.ro/szovegtar

Bognár Szabina

**„...egész népi társadalomkutatásunk
másként alakulhatott volna...”**

Tagányi Károly (1858–1924)

néprajztudományi szerepvállalásáról¹

A címben idézett mondatot Fél Edit vetette papírra a népi társadalom kutatásáról írott összegzésében. Véleménye szerint „talán Tagányi volt a régibb szerzők közül az egyetlen, aki a népi társadalom jelenségeit olyanoknak látta, amilyenek azok valójukban voltak” (Fél 2001: 366). Fél Edit negyedszázaddal Tagányi jogszokásgyűjtő programjának megjelenését követően rögzítette, hogy az a „mai napig sem veszített semmit időszerűségéből, sem jelentőségéből. Ha a Néprajzi Társaságtól 1919-ben kiadott kérdőíve csak valamelyest meghallgatásra talál, egész népi társadalomkutatásunk másként alakulhatott volna” (Fél 2001: 346). Természetesen Fél Edit is tisztában volt a Tagányi által megfogalmazottak korlátaival, hiányosságaival, mégis a társadalomnéprajz számára fontos municiót látott Tagányi jogszokásgyűjtő programjában (Fél 2001: 346–347). Jelen tanulmány elsősorban Tagányi néprajztudományi kapcsolatrendszeréhez és hatásához kapcsolódó források feltárására fókuszál, újabb szempontokat kínálva egy egységesebb Tagányi-kép felvázolásához.

A történész-levéltárnok Tagányi Károly már ismert tudós volt,² mikor a Magyar Néprajzi Társaság 1917. március 28-i választmányi ülésén

¹ A tanulmány az NKFIH FK 19 132220 „Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége” című pályázat támogatásával készült.

² Ismertsége azonban nem párosult társadalmi és anyagi elismeréssel. A nekrológokból egy visszahúzódo, szorgalmas, szerény körülmények között élő, „igazi tudós” (Hóman 1924 [1925]: 213) képe rajzolódik ki. „Elvonult, bezárkózott, magánosan, szinte idegenül, mint egy remetéje a magyar tudásnak. Minden akaratát, szorgalmát, szerénységét, érzését, erőfeszítését, úgyszólván minden lélegzetvételét a kutató és történetíró hivatásnak szentelte” (Czakó 1923–24: 188).

megtartotta a hazai élő jogszokásokról szóló előadását, melyet Herrmann Antal „korszakalkotó jelentőségűnek” minősített „a magyar néptudomány fejlődésében” (sz. n. 1917: 160). Az előadás négy részletben meg is jelent az *Ethnographiában*, később könyv alakban a *Magyar Néprajzi Könyvtár* sorozat új folyamának első köteteként (Tagányi 1917: 42–58, 196–223, 1918a: 24–49, 193–206, 1919).

Tagányi és a Magyar Néprajzi Társaság is elsősorban a nemzetközi tudományos közvéleménynek szánta a markánsan kutatástörténeti dolgozatot, így az 1922-ben németül is megjelenhetett (Tagányi 1922a).

A könyv bevezetőjében Tagányi beszámolt arról, hogy említést tett barátjának, Herrmann Antalnak „egyik régi tervezetéről”, a jogszokások gyűjtéséről, aki „meg sem várva beleegyezését”, a Néprajzi Társaság elé terjesztette azt. Barátságuk régebbi keletű volt, de levelezésük nem maradt fenn, inkább csak folyóiratcikkek dokumentálják kapcsolatukat (pl. Herrmann írásai a *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében*, Tagányi cikkei a Herrmann által indított *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarnban*, illetőleg név nélkül, a szintén általa útjára indított *Erdélyi Híradóban*).³ Michael Sozan a magyarországi jogi néprajzról adott áttekintésében írt elsőként erről a barátságról. Véleménye, hogy nem volt véletlen a barát, Herrmann lelkes ösztönzése, hisz ő volt az első néprajzos, aki a magyarországi rokonsági rendszereket tanulmányozta, s ez a kérdéskör Tagányi programjának is alappillére lett (Sozan 1977: 271).

Tagányi néprajz felé fordulása az 1890-es évek közepétől jól dokumentálható: a földközösségről szóló tanulmányába integrálta a korabeli európai néprajz eredményeit, *Erdészeti oklevéltár*ában pedig úgy fogalmazott, hogy az „erdészeti ethnografiától” vár válaszokat az „ősi erdőközösséggel” kapcsolatos vitatott kérdéseire (Tagányi 1894b, 1896: XLI). Hogy mit, milyen eredményeket várt Tagányi a néprajzi kutatástól, leginkább Herman Ottónak írt leveleiben érhető tetten. A Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában fennmaradt három levélben Tagányi jórészt adatokat küldött, és kisebb részben tájékoztatást kért Herman Ottótól (EA 4336, EA 4350, EA 5127). A gazdag adattartalom miatt mindhárom levelet betűhív leírásban adom közre.

³ A Herrmann Antal által indított folyóiratokról lásd Voigt 1999: 55–64.

Tagányi szinte egész életét levéltári anyaggyűjtéssel töltötte; forrásait szívesen bocsátotta általa elismert kutatók rendelkezésére. Erre példa a következő levél is (EA 4350).

„Nagyságos Uram!

Örömmel ragadom meg az alkalmat ha bármiben is szolgálatára lehetek Nagyságodnak, mert kultúrtörténeti kutatásainak legőszintébb bámulói közé tartozom.

A pásztoréletnek az a gyönyörű gyűjteménye, melyet a kiállításon bámultunk,⁴ valóban megérdemli hogy mindenki a mit tud a mesternek rendelkezésére bocsássa. Fájdalom én idáig csak a szántóföldekkel, rétekkel és erdőkkel foglalkozván, a legeltetésről kész adatokat nem nyújthatok. Csakis mivel a rokon összes levéltári anyagot [2] átvettem a kútfőkről teljesen tájékozva lehetek.

A mi először is a középkori anyagot illeti az akár nyelvészeti akár dologi szempontból, végtelen keveset nyújthat. Itt elég a kiadott okleveleket végignézni. Levéltári kutatás legfőképpen ott járhatna haszonnal, olyan családok levéltáraiban (pl. a Péchy, a Szentiványi a n[emzeti] múzeumban) ahol havasi legeltetésről lehet szó, mert ezt szabályozhatták az egyes érdekelték leghamarébb. Még a legtöbb anyagot az árpádokori oklevelek szolgáltatják a király pásztorairól, kondásairól, méneseiről stb. A mi a nyelvészeti anyagot illeti egy szegény barátom (ki abba halt is belé)⁵ végigvette a középkori anyagot és minden magyar szót kiírt belőle. Hagyatékát Dr. Zolnay Gyula⁶ rendezte sajtó alá s ő azt hiszem készséggel kikeresné a Nagyságodnak szükséges magyar terminológiát.

[3] Levéltári kutatásnál a fősúlyt a XVI. és XVII. század anyagára kellene fektetni, csakhogy ez is fárasztó, mozaikszerű munka. Itt is első sorban a kiadottakat kellene átnézni. Havasi legeltetési egyezségekből egy két nagy érdekűt én is kiadtam »Magyar Erdészeti Oklevéltár«-am kötetiben. De a legbecsesebb kútfő az Akadémia által kiadott »Corpus Statutorum«⁷ kötetei amelyekben a legeltetésre is szebbnél szebb adatok vannak a megyei és városi statumokban [!] a század elejéig. A »Magyar Gazdaságtörténeti Szemle« is nyújt [!] néhány adatot. Szinnyei bácsi

⁴ 1896-as Országos Ezredéves Kiállítás, vö. Herman 1898.

⁵ Szamota István (1867–1895) nyelvész, történész.

⁶ Zolnai Gyula (1888-ig Tömlő Gyula) (1862–1949) nyelvész, vö. Szamota–Zolnai 1906.

⁷ Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen 1885–1890(–1904).

Repertoriumaiból⁸ is ki lehet néhányat böngészni. Az Orsz. Levéltárban erre vonatkozólag kutatni lehetne 1.) az urbáriumokban melyek a XVI. századtól nagy számmal vannak. 2.) uradalmi gazdasági utasításokban. [4] 3.) tanuvallatásokban, ahol legelőről szó van. Persze ha ezek egybe volnának gyűjtve (csak maguk a tanuvallatások) ez volna a legbecsebb kútfő mert maguk a parasztok vallanak a legkörülményesebben. 4.) Czéhlevelekben mert hihetetlen de való hogy legalább a juhászok itt-ott czéheket alkottak. Ezeket az Orsz. Levéltárból a »Magy. Gazd. tört. Szemlében« való közlés végett már össze is gyűjtöttem. Sőt például a gömör-megyei juhászoknak Vesselényi nádortól⁹ és királyoktól szabadalomleveleik voltak.¹⁰ 5.) Még a mult századi adatokat sem lehet mellőzni, mert nagyon tanulságosak. Például a bitang marhának kérdése Mária Therezia alatt nagy probléma volt és én láttam nyomtatott körleveleket itt nálunk¹¹ amelyben meghagyták minden törvényhatóságnak hogy mindegyik a maga területén élő [!] [5] marhákat mind egyforma bélyeggel jelölje meg, sőt ezeknek a bélyegeknél rajzait is körözték az országban. Erdélyből pedig fontos a havasi legeltetés ami különösen a határszélen sok rendezést kívánt, sőt a legeltetési joga a székelyeknek Romániában s románoknak nálunk már Apaffy nemzetközi egyezségben határozottatott meg s azóta is folyvást. A helytartótanácsi és erdélyi főkormányiséki levéltárakat tehát mellőzni nem lehet mert százados szokásokat a mult században szabályoztak vagy törültek el.

Legeltetési egyezségekből, közbirtokossági rendtartásokból is akad nálunk néhány, de a legtöbb mégis csak egyes családi levéltárakban van. A nemzeti múzeumi ilyen levéltárakban is okve- [6] tetlenül lenni kell nem egy ilyen rendtartásnak. A »Corpus Statutorum«ból pedig meg fog győződni Nagyságos uram hogy városi levéltárakban (p. Debreczenben) igen sok szabályrendelet van a legeltetésről s csakis a hagyományos indolencia és tudatlanság akadály ebben.

Ami most már a »nyilas«t illeti, ezt amint tisztelettel idemellékeltem¹² (bár bocsánat elrontott példány de más már nincsen) tanulmányomból

⁸ Szinnyei 1874.

⁹ Wesselényi Ferenc (1605–1667) nádor.

¹⁰ Tagányi 1897: 92–96.

¹¹ A Magyar Országos Levéltárban – BSz.

¹² Tagányi 1894b: 199–238.

kitűnik, csak a szántóföldekről vitték át a legelőkre, s itt csak későbbi dolog.

A szántóföldeknél a szorosan vett magyar földön és Erdélyben, a múlt század végéig úgyszólván, az orosz mirhez hasonló [7] földközösség uralkodott amelynél a nyíl és a nyilas alkotó elemet képez, mint erről a mel lékelt cikk bőséges felvilágosítással szolgál.

A legelő kezdettől végig mindig a német mark-hoz hasonló közös osztatlan terület volt ellentétben a közös de ideiglenesen osztott szántóföldek és rétekkel szemben. A hortobágyi legelő-nyilas csak aránylag újabb korból vagyis már a legelőfelosztások korából származik s e felosztás technikáját kifejezéseivel együtt a szántóföldekről alkalmazták a legelőkre.

Hosszúra nyult jelentésemet azzal az óhajjal zárom be hogy vajha sikerülne a pásztor- [8] életre mentül több és érdekesebb adatot találni és vajha Nagyságod nagybecsű figyelmét a régi magyar földközösségre is ráirányítani sziveskednék. Az őskorba nyúlik ez is vissza, alapvető kérdés ez is mely nemcsak minket sőt talán a külföldet (amint magam is tapasztalom) jobban érdekli.

Midőn tehát mindig a legnagyobb készséggel állok szolgálatára, őszint tiszteletem kifejezése mellett maradok Nagyságodnak

Bp., 1897. Jan. 23.

kész szolgálja

Tagányi Károly
orsz. allevéltárnok.”

Tagányi pályája során vissza-visszatérően felhívta a figyelmet arra, hogy kizárólag a levéltári források alapján nem lehetséges megválaszolni minden történelmi kérdést; az adatokon túl kell látni, azok értelmezéséhez újabb és újabb forrásokra van szükség. A másik fennmaradt levélben erre láthatunk újabb példákat (EA 5127).

„Nagyságos Uram!

Kegyes elnézését kérem hogy az ősfoglalkozásokról írt tanulmányát csak most, midőn a sok munkától lélekzetet vehetek, köszönöm meg mély hálám kifejezésével.

Tanulmánya teljesen meggyőzött arról, hogy itt első sorban a pusztuló etnografiai anyag haladéktalan megmentésére van szükség. Tökéletesen igaz, s ennél fogva a levéltári anyag föl kutatása teljesen másodrendű dolog.

Az a pár vonás is, amit tanulmányából a pusztai életről olvastam, arról győz meg, hogy a régi magyarság nomadizálódását igazán majd csak Nagyságod könyvéből fogjuk megismerni.

De éppen az ott közölt egy-két adat azt a reményt nyújtja nekem, hogy nagy munkájához talán én is hozzájárulhatnék valamivel.

[2] Például a »csóvást«-t, aktákból ugyan nem ismerem, de a »csóva« »kicsóvázás« sűrűn fordul elő a tanúvallatásokban a XVI. századtól, még pedig mint határjelölés. Különösen mikor valaki hatalmasul birtokba vett valami földterületet – arról mondják hogy – ahhoz való jogát a terület kicsóválásával biztosította. 1618-ban (Orsz. Levéltár N. Rit. fasc. 836 n°51) Szatmármegyében, Fülpösön tanuk vallják hogy ott egy pusztá házhelyet, egy jobbágy »fel is rekesztette tövissel az ura (Fülpösy Kristóf) számára«.

Sokszor van szó az első foglalo jegyről s hogy ő a foglalt birtokot »kijegyezte« (L. M. Gazd. tört. Szemle 1894: 325 stb. I. »Az első foglalás szabályozása«)¹³

Ez visszanyúlik a legrégebbi korba. Egy érdekes adat van 1353ból (Anjoukori Okm.tár VI. 106, 107. l.) Himfi Benedek panaszkodik hogy Móricz fia Simon pozsonyi főispán Jákótelkét hatalmasul megszállotta s az ottani kaszálókát használják. A kiküldött fejevári káptalan csakugyan ott találja Simon főispán feleségét egész háznépével »cum familia sua.. reperistent, in tentorio et plura taber- [3] nacula seu speluncas que vulgo dicuntur Iziku et plures equos stb.« Ez is tehát nemcsak a foglalás formáját magyarázza hanem egy ismeretlen pusztai műszót örökít meg, de hogy mi lehet az eldönteni nem tudom. Úgy látszik az »uk« végtagja a szónak csak többes rag megfelelően a latin többesnek ami gyakran előjön régi okleveleinkben. Maradna hát az »izik« de mi ez? izék? a szótárak ilyen jelentését nem ismerik, alkalmasint ezt is majd Nagyságod fogja valahol megtalálni.

Én tehát azt hiszem hogy ha Nagyságod esetről esetre ilyen forma analógiákat kívánna tőlem, talán több dologban mégis segítségére lehetnek. Persze jó volna mentül több olyan adat mint ebben a tanulmányában is, hogy az én látóköröm is szélesedjék, s kutatásaimban figyelemmel lehessenek rájuk. Egyébiránt ha a »M. Gazd. Tört. Szemlé«ben erre vonatko-

¹³ Tagányi 1894a: 325–330.

zólág bármi megjelenik, azt meg fogom küldeni, amint azt a 2. füzetrel bátor voltam tenni.

Adjon az Isten Nagyságodnak módot és egészséget hogy tudományunkat [4] a magyar halászatról írt művéhez hasonlóval tegye gazdagabbá s a külföld előtt is nevesebbé, és nekem nagy örömömre fog szolgálni ha bármi csekélységgel szolgálatára lehetnék. A levéltári adatokon kívül talán még az idevágó orosz kutatásokkal is szolgálhatok, mert oroszul olvasgatok, és az etnografiai, történelmi és jogi irodalmat figyelemmel kísérem. Például most is a Moszkvában megjelenő »Etnograficeszkoje Obozrjenyje« című szemle 1896 évi 1. füzetében Charuzinnak¹⁴ nagyon érdekes cikkét olvasom »Oroszország turk és mongol nemzetiségű nomád és fél-nomád népeinek lakóházairól s azoknak fejlődéséről« 7 képpel.

Hosszú mondókámért szives türelmét kérve, mély tiszteletem őszinte kifejezésével vagyok Nagyságodnak

Bpest 1897. márc. 27.

kész szolgája

Tagányi Károly

orsz. allevéltárnok

II. Lánchid u. 2. II. em. 3.”

A harmadikként közreadott levél szintén adatközlést és szómagyarázatokat tartalmaz (EA 4336).

„Nagyságos Uram!

Előbb fenéig akartam élvezni az »Ősfoglalkozások« könyvét,¹⁵ hogy most kétszeres hálámat fejezzem ki Nagyságodnak kegyes megemlékezéséért.

Horváth Náci barátom¹⁶ nagy lelkiismeretességgel végzi a kivonatolást, többször conferáltunk róla. Különösen az árpádkori apró cseprő (de azért fontos) adatokat kötöttem a lelkére, mert mégis azok a legrégebbek s legrajtelmesebbek.

¹⁴ Charuzin, Nikolaj Nikolaevic.

¹⁵ Herman 1898.

¹⁶ Horváth (Villebáld) Ignác (1851–1911) könyvtáros, bibliográfus.

Egy ilyet akarok most közölni Nagyságoddal, attól félván, hogy H. N. barátom nem veszi észre s így a jegyzetekből kimarad.

[2] 1231ben Gugh ispán Démen egy kápolnát alapít és annak javára ökröket, teheneket, méheket, juhokat, disznókat, lovakat és kecskéket 2 szolgálával adományoz, úgy rendelkezván hogy azok jövedelme részint a kápolnaé magáé, részint annak papjáé legyen, és ezt külön is kiemeli mondván »breviter de omnibus illis, sacerdos prefatae capellae debet esse particeps, quod vulgo dicitur tuuly, quod superexcrecit de animalibus vel de pecudibus.«

(Magyarul »röviden, mindabból amit köznyelven tuuly-nak hívnak, (vagyis) ami az állatok vagy marhák szaporulatából áll elő, az említett kápolna papját is rész illeti.)

Íme tehát a tuuly szó, a régi magyar nyelvben az állatok szaporulatát fejezte ki. A szó helyesírásában nincs kétség mert noha csak a Fejér Codex Diplomaticusában jelent meg tom. VII. vol. I. pag. 227., – de én az eredetit magam láttam a pannonhalmi apátság hiteleshelyi levéltári részében n°4. alatt.

Íme egy szó, melyet se historicus se nyelvesz még csak kiejteni se tud helyesen (tuli? töli? tüli?) s aminek megfejtését Nagyságodtól kell várunk.

Ez rendkívül nevezetes szó mert az ősi magyar állattenyésztésből való, mikor még szükség volt arra hogy a marhaszaporulatot speciális szóval jelezzék. Úgy rémlik nekem hogy a régi franczia nyelvben is volt arra ilyen speciális szó, de már nem tudok ráakadni. Ha tehát az Alföld valamelyik zuga meg nem mentette a tuuly szavat akkor igazán nem tudom hogy honnan tudnók megfejtteni, már a török nyelvekben is (persze csak laikus módjára) utánna [!] néztem, de eredménytelenül.

Ezzel újból hálás köszönetemet fejezem ki nagybecsű küldeményéért és a szép dedicatióért, mély tisztelettel vagyok Nagyságodnak

mindig kész szolgálója

TagányiKároly”

Herman Ottó a Tagányi leveleiben közölt adatokat részletesen ismertette munkáiban (Herman 1909: 13–14, 125–126, 156–157), és olyan jelentőséget tulajdonított annak, hogy a levéltáros Tagányi a néprajzi gyűjtés elsődlegességét hangsúlyozza a levéltári anyagok felkutatásában, hogy azt szó szerint is közzétette (Herman 1914: 8). Herman Ottó Tagányinak

írt levelei közül egyelőre egy került elő az MTA Kézirattárából, melyben tiszteletét és nagyrabecsülését fejezte ki Tagányi irányába.¹⁷

Tagányi évtizedekkel később közreadott jogszokásgyűjtő programjának alapja is a fenti levelezésből kirajzolódó megközelítés lesz: az archivális források a néprajztudomány gazdagítását szolgálhatják, ugyanakkor a néprajzi kutatás segíthet megválaszolni számos, az okleveles anyag kapcsán felmerülő kérdést. „A hazai élő jogszokások gyűjtése” a jogszokásgyűjtő program 1910-es évek végi megjelenését követően a pozitív visszhangok, elismerő recenziók ellenére (Holmberg 1927: 121, Hóman 1922: 175–180, Hübner 1921: 607–611, Lukcsics 1922: 446–447, Pais 1922: 175–178, Zayzon 1922: 670–672) sem indult meg. Szilágyi Miklós jogosan feltételezi, hogy Tagányi túl korán, „egy ennyire nagyszabású terv kivitelezésére alkalmatlan időpontban jutott el a megfogalmazásig.” Ennek fényében Tagányi kortársai és közvetlen „utódai” a gyűjtési feladatok azonnali megkezdésére való felhívást nem, csupán azt a – Szilágyi által is lényegesnek ítélt – tanulságot érzékelték a programban, hogy az élő jogszokásokban, valamint a „»nép« mindennapi életéről valló archivális forrásokban további, a jogtörténetben hasznosítható adalékok rejtkeznek” (Szilágyi 2000: 696).

Sárkány Mihály a társadalomnéprajzi kutatás hazai történetét áttekintő összegzésében – Tagányi programját ugyancsak nagyra értékelve – két lényeges tényezőt emelt ki, melyek meghúzódhattak a visszhangtalanság hátterében. Az egyik a magyar néprajztudomány szemléletváltása: „Tagányi annak a generációnak volt a tagja, amely [...] az etnológiaként

¹⁷ MTA KIK Kt. Ms 260/53 „Budapest 1909 márcs.10.

„Nagyságos Igazgató Úr! A midőn »A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok« című könyvemnek egy példányát hálám és nagy tisztelemmel jelül átnyújtani szerencsém van indítatva érzem magamat a következő felvilágosítás előterjesztésére.

Nagyságod jól ismeri azokat a viszonyokat, a melyeknél fogva gyöngédtelenség volt volna Nagyságod szíves készségét az átnézés végett igénybe venni. Más embert pedig nem szólíthattam meg mert Szily Kálmán barátom éppen úgy mint Horváth Ignác is úgy láták, hogy csupán Nagyságod volt volna hivatva a kézirat átnézésére; de mondom ezt az áldozatot nem kérhettem és el sem fogadhattam.

Bizton reményelem, hogy a könyvvel szemben a kritika megszólal, és én reményelem, hogy lesz annyi életidőm [Herman Ottó ekkor 74 éves – BSz], hogy a kritika meggyőző részét a következő kötetben, melynek anyaga együtt van, alkalmazhatom. A beszámolóból kiveheti, hogy a felelősséget teljesen magamra veszem.

Fogadja nagy és oly becses jóindulatáért mély és igaz hálám kifejezését, a melylyel váltig és örökik, mint igaz, tisztelő öreg híve Herman Ottó”.

felfogható tudományok között még nem vont áthághatatlan korlátokat, magyar és más népek kutatását nem szakította el egymástól, megismerésben az összehasonlításnak juttatott nagy szerepet. Sőt, Tagányi annak sem látta fontosságát, hogy különbséget tegyen nép és fölötté álló társadalmi rétegek között a tradíciók történetét nyomozva – túljutva ezzel a népi és régi leegyszerűsítő azonosításán. A két világháború közötti időszak azonban [...] a befelé fordulás időszaka a magyar néprajztudományban, amikor a magyar és egyetemes néprajz mindinkább eltávolodik egymástól.” Sárkány Mihály másik tényezőként Tagányi „kivételes, a továbbiakban ilyen mélységben senki által el nem sajátított történeti forrásismeretét” jelölte meg (Sárkány 2000: 39–40).

Az elmaradt érdeklődés lehetséges okai közt tarthatjuk számon, hogy csak a kötet első része jelent meg, a folytatás anyagai – Tagányi további három fejezethez gyűjtött anyagokat, és könyve befejezését is megfogalmazta – kéziratban maradtak. Tagányi monumentális gyűjtést vizionált (három minisztérium bevonásával) (Bognár 2009: 307–308). Gyűjtési felhívása mind céljaiban, mind módszereiben tudományos program volt, hiszen a hazai élő jogszokások gyűjtésével a néprajz, a nyelvészet, a jog-, a társadalom-, és a gazdaságtörténet számára egyaránt új forrásokat kívánt felkutatni. Tagányi maga sosem vett részt néprajzi gyűjtésben, néprajz felé fordulása alapvetően a külföldi szakirodalom módszeres feldolgozását jelentette. Olvasottsága alapozta meg, hogy a néprajztudományon belül olyan különböző kutatási irányokat jelölt ki, mint az erdészeti etnográfia, vagy később a jogi néprajz. A hazai néprajztudomány ekkortájt megalakulásával volt elfoglalva, a specializációnak Tagányi által megcélzott szintje – ti. a jogi néprajz, vagy az erdészeti etnográfia megalapítása, programmá formálódása – még gyermekcipőben járt. Robert J. W. Evans brit történész *Seeing the Wood and the Trees. Károly Tagányi and His Magyar Erdészeti Oklevéltár* című cikkében amellezt érvel, hogy Tagányi erdészettörténeti munkái európai dimenzióban is újdonságot jelentettek (Evans 2019: 135–146). Általánoságban is elmondható, hogy Tagányi több tudományterületet érintő reformkezdeményezései a korszak kurrens nemzetközi tudományos eredményeinek becsatornázását jelentették a hazai tudományos életbe, melyek több-kevesebb sikerrel jártak. Tagányi az európai kísérletekkel szinte egyidőben induló gazdaságtörténeti munkássága mára megkerülhetetlen (Bognár 2013: 273–296, Kövér 2013: 201–224, 2014: 56–59, Evans 2019: 135–146); főként az Árpád-kori

társadalomtörténetet érintő, hatalmas levéltári forrásbázisra épülő kutatásainak átfogó (újra)értékelése még várat magára. A néprajztudomány esetében egyrésztől tényszerű az a kutatógenerációkon átívelő megállapítás, hogy Tagányi munkáját nem integrálta kellően a tudományterület (Fél 2001: 323–369, Szilágyi 2000: 696, Sárkány 2000: 39–40, Nagy 2003: 851–862, 2011: 377–386), ugyanakkor az itt bemutatott levelezés alapján is az körvonalazódik, hogy a Tagányi-hatás egyrészt mélyebb (lásd a Herman publikációiban közreadott adatait, szempontjait) másrészt évtizedekkel korábbra datálható, mint Tagányi elnöksége.

Tagányit élete utolsó négy és fél évében (1920 és 1924 között) az a megtiszteltetés érte, hogy betölthette a Magyar Néprajzi Társaság elnöki tisztségét. A társaság már egy évvel az *Erdészeti oklevéltár* megjelenését követően, 1897-ben tagjai sorába invitálta őt.¹⁸ Ez egyrésztől valódi fordulat volt Tagányi életében – ahogy arra Zsigmond Gábor is felhívta a figyelmet (Zsigmond 1977: 335) – amennyiben egy addig háttérbe húzó-dó tudós nyugdíjazását követően felkarolt egy gyakorlatias ügyet, és élete utolsó négy és fél évét elnökként a „háború és a forradalmak nyomán válságba sodródott” Néprajzi Társaság újjászervezésének szentelhette.¹⁹ Másrésztől Tagányi életművét egészében szemlélve, elnöki programját gondosan szemügyre véve, a társaság elnöki teendőinek ellátása nem járt együtt egy új tudományos koncepció megalkotásával és érvényesítésével. Az elnök személyével kapcsolatos kétélyekről Solymossy Sándor, a társaság alelnöke így szólt nekrológjában: „Midőn Társaságunk elhunyt nagy tudósunkat elnökének kiszemelte, sokan csodálkoztak a választáson. Nem aktív jellem, nem reprezentáló tehetség; elvont tudós, akinek tudományos súlya, tekintélye rendkívüli ugyan, de passzív jellem, nem kifelé élős, így a Társaságnak a külvilággal szemben nem alkalmas képviselője.” Véleménye szerint ezek a félelmek nem igazolódtak be, „új szelle-

¹⁸ OSZK Kt. Quart. Hung. 2288. 309. A Magyar Néprajzi Társaságban (MNT) elnyert választmányi tagságról Szalay Imre, a társaság elnöke 1897. február 17-én kelt, kézzel írott levelében értesíti Tagányit: „A MNT választmánya megbízásából van szerencsém Uraságotat értesíteni, hogy társaságunk 1897. évi január 24-dikén tartott választmányi ülésén Uraságotat egyhangúan választmányi tagjává választotta; midőn erről Uraságotat örömmel értesíteni szerencsés vagyok, egyszersmind kérem arra, hogy nagybecsű munkásságával társaságunkat támogatni szíveskedjék.”

¹⁹ A Magyar Néprajzi Társaság 1920. március 31-én tartott közgyűlésen elnökké választják Tagányit ([Sz. n.] 1920: 133).

mi vezérével” a társaság és a néptudomány is „televény alkotó erőt nyert” (Solymossy 1923–24: 190).

A kéziratok között található feljegyzésekből kitűnik, hogy Tagányi a tőle megszokott alapossággal, kitartással vetette bele magát a társaság elnöki teendőinek ellátásába. Csiszolgatta a társaság alapszabályát,²⁰ gondosan előkészítette beszédeit.²¹ Tagányi 1921-es elnöki beszéde szomorú számvetés: „Társaságunk az ország szétdarabolásával tagjainak, előfizetőinek, kutatóinak nagy részét elvesztette. Az általános gazdasági romlás az áraknak olyan szédületes emelkedését idézte elő, hogy minden vagyon, így Társaságunké is elértéktelenedett. Kultúránk eddigi fönn-tartója: a középosztály pedig a megélhetésért küzd, egy része meg már éppen földönfutóvá lett.” (sz. n. 1921: 147). A Társaság ebben a válságos időszakban abban látta a megoldást, hogy havi rendszerességgel tartott felolvasást, és vidéki helyszíneken is próbált jelen lenni.

Tagányi sajátkezűleg intézte a „tengődésre kárhozottat” társaság ügyes-bajos dolgait (befizetések fogadása, visszaigazolása, levelezés stb.).²² Az utókor egybehangzó értékelése szerint mindez csupán a túléléshez volt elég (Bartucz 1940: 11, Ortutay 1959: 539, Kósa 1989: 347). A vezetőségnek sikerült ugyan a társaságot megmenteni az összeomlás-

²⁰ OSZK Kt. Quart. Hung. 2294. 278–285., 286–299. Vegyes jegyzetek. A magyar néprajzi társaság alapszabályai. Kelt 1910. március 30-án.. Nyomtatott füzet T. K. bejegyzéseivel. A magyar néprajzi társaság alapszabályai 1922. Kelt Budapesten 1922. évi március 29-én.

²¹ [Sz. n.] 1921: 147–148; [Sz. n.] 1922: 115–119; [Sz. n.] 1923–24: 53–54.

²² A Tagányi-hagyatékban található Barabás Samu levele Tagányi Károlyhoz Madarassy László bejegyzésével (betűhív leírásban). OSZK Kt. Quart Hung 2294. 164–165: „Kedves Barátom! A napokban a mostani igen furcsa pénzviszonyok szerint egy csekély összeget utaltam át becses czimetre. A dolog úgy áll, hogy hátralékban vagyok a Néprajzi Társasági tagdíjaimmal, (ha nem csalódom, az 1919–21 évekre. Sziveskedjél ezt az összeget törleszteni. A fennmaradó összeget a bölcs vezetésed alatt álló társaság törzsvagyonának gyarapítására szántam. Ezt azonban a lehető rövid időn szándékom 1000 koronára kipótolni, hogy legutóbb ezen az úton rőjjam le mint alapító tag mélységes hálámat a Néprajzi Társaság iránt, amely egykoron egy boldogabb időben, őszintén megvallom: érdemtelelenül ig. válaszmányának tagjai közé iktatni kegyeskedett. Áldjon meg a magyarok istene a nekem is sok élvezetet és okulást nyújtó társasággal együtt! Szívből ölel a távol idegenben: Papolc, 1922. szeptember 21. szerető öreg barátod Barabás Samu”.

(Az 50 leít x/25-én beváltottam 736.- koronára s még ugyanazon napon befizettem a Magyar Néprajzi Társaság pénztárába. A pénztár ebből 1919.1920 és 1921. évi tagságdíj-hátralék címén levont 30 kor, a maradék 706 kor az alapítótárgdíjra fordította. Hátralék: 294.kor. Dr. M.L.).

tól, de évekig anyagi nehézségekről, a tagság elérhetetlenségéről szólnak a beszámolók. Az *Ethnographia* a magas nyomdaköltségek miatt csak késve, redukált ívszámmal jelenhetett meg, és – Tagányi megfogalmazásában – „legnagyobb veszedelemként” a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának elhelyezését sem sikerült megoldani. A korszak eredményei között tarthatjuk számon a társaság új szakosztályi folyóiratainak – a *Föld és Ember*, valamint a *Társadalomtudomány* (1921) – megjelenését. Bár a folyóiratok elindítása nem Tagányi nevéhez köthető és anyagi bázisukat sem a társaság teremtette elő, ezek megjelenése – illetve Tagányi személye és elnöki programja – mégis „a rokon tudományokkal” való szorosabb kapcsolatról tanúskodott. 1922 márciusában elhangzott elnöki megnyitójában így fogalmazott: „Néprajzi tudományos kutatásaink előmozdításában, most már, még a távolabbi rokon tudományokra is inkább számíthatunk. Egy idő óta ugyanis általában észlelhető, hogy az egyes szaktudományok eddigi merev szakszerűsége és zárkózottsága mindinkább enyhülni kezd. Mindenik most már sokkal szívesebben keresi föl a többi tudományokkal határos mezsgyét, mert csakugyan éppen e különböző érintkezési pontok azok, melyek ma a leggazdagabb tudományos eredményeket szolgáltatják. A szaktudományokat kezdi már mindinkább áthatni az a bölcsészeti fölfogás, hogy nem pusztán önmagukért vannak, hanem hogy a többi tudományokat is kölcsönösen támogassák, ami aztán a saját szaktudományuk mélyebb kiaknázása mellett, eddig alig sejtett összefüggések fölfedezésére, egyetemesebb szempontokra képesíti” (sz. n. 1922: 116).

Tagányinak komoly sérelme volt, hogy a tudomány és a sajtó együttműködése nem jó, ennek javítása elnöki programjának része lett: „[a sajtóban való – BSz] mellőztetésünk főokát mégis tudományosságról való lekicsinylő felfogásukban kell keresnünk, amely ott már néhány évtized óta uralkodik. Tudjuk, hogy ez nemzetközi jelenség. Keletkezett és táplálkozik azokból az ócska élcekből és leszólásokból, miket a napisajtóval s az emögött álló tőkével szövetkezett szépirodalom munkásai az összes akadémiák és tudományos társulatok rovására üznek, főként bosszúból a meg- vagy meg nem érdemelt kritikákért és mellőztetésekért” (sz. n. 1921: 148). Tagányi szerint ez nem volt mindig így: „A szabadságharc elbukása után, az 1850–60-as, sőt még a 70-es évek sajtójának nagynevű vezérei is, mindannyian tudták, hogy mivel tartoznak a nemzeti kultúra egyik legfontosabb ágának, a hazai tudomá-

nyosságnak. [...] A mohácsi veszedelem következtében széjjeltépett országot, egyetlen könyvünk: Verbőczy Hármaskönyve, a benne kifejtett jogegység képes volt összetartani, nemcsak Magyarországot és Erdélyt, hanem még Horvátországot is. Hát vajjon ilyen hatást nem várhatunk-e ma, az egész magyar kultúrától, mely nemcsak az irodalomban, művészetben és tudományban, hanem a politika, közgazdaság és technika terén is európai értékeket képes előállítani?” Tagányi apró eredményként értékelte, hogy családi kapcsolatainak is köszönhetően a napi sajtóban sikerült megjelentetni a társaság felolvasásainak meghívóit, beszámolóit (sz. n. 1922: 123).²³

Tagányi elnöki tevékenysége kapcsán Magyar Kázmér „önzetlen fáradozásról és tapintatos működésről” beszél (sz. n. 1922: 127). Valóban, Tagányi a legapróbb ügyek intézésében is részt vett (filléres tagdíjak érkeztek a címére, ezeket könyvelte, visszaigazolta), elnöki megnyitóiiban alapos körültekintéssel, felkészüléssel emlékezett meg az esedékes évfor-

²³ Tagányi nyilatkozott is a társasági felolvasások meghívóinak közzétételéről. Nyilatkozatában gyakorlatilag megismételte az elnöki megnyitójában elhangzottakat: „A Néprajzi Társaság ülésén sem magam miatt foglalkoztam a magyar sajtó hibájával. Régen panaszkodunk már egymás között, hogy tudományos törekvéseink a napi sajtónál nem találhatnak kellő támogatásra és megértésre. Igaz, hogy ma ők is küzdenek súlyos technikai akadályokkal, ámde mellőzésünk fő okát mégis a tudományosságról való lekicsinylő felfogásban keresem, amely már néhány évtized óta dívik. Tudjuk, hogy ez nemzetközi jelenség. Azokból az ócska élcekből és leszólásokból keletkezett, melyeket a napi sajtó és a mögötte álló szépirodalom munkásai az összes akadémiák és tudományos társulatok rovására üznek főleg bosszúból az érdemelt vagy nem érdemelt kritikákért és mellőztetésekért. Különösen Franciaországra gondolok, mikor ezeket mondom. Nem csoda, hogy ez a felfogás a mi tudományosságunk rovására nálunk is elterjedt, pedig a szabadságharc elbukása után, az 1850-es, 60-as évek sajtójának nagyszerű vezérei mindnyájan tudták, mivel tartoznak a nemzeti kultúra legfontosabb ágának, a hazai tudományosságnak. Jól értsen meg, kérem. [...] Mi, a középkori barátok, a tudomány egyszerű munkásai, nem kívánunk se személyes dicséreteket, se vállveregetést. Erre a hazai kultúrának semmi szüksége. Megelégszünk azzal, sőt nagy hálára leszünk kötelezve, ha felolvasásra szóló meghívóinknak mindenkor helyet adnak és azután a felolvasás megtörténtét legalább egyszerűen regisztrálják. Ez lenne az első lépés és már ennek az egy lépésnek is sokféle eredménye lenne. A tudósokra és a közösségre buzdító hatást gyakorolna, a zsurnalisztikára pedig jótékony reflexet vetne. Eszem ágában sincs a szépirodalmat megsérteni, de mi is megérdemelnénk, hogy ugyanannyit írjanak rólunk, mint egy regényről vagy premierről. Szerintem kultúránk fölnye és európai hivatása egyedül képes visszaszerezni nekünk azt, amit a balsors elragadott tőlünk. A sajtónak pedig jobban meg kell becsülnie minden erőfeszítést, amely a nemzeti kultúra céljait szolgálja” (Tagányi 1921: 2).

dulókról, és személyes érdeklődését csak kivételesen helyezte előtérbe.²⁴ A saját magát is visszahúzódként jellemző²⁵ Tagányi számára a Néprajzi Társaság elnöki széke nem, vagy nem elsősorban a „társadalmi érzékenysége” vezérelte gyakorlati cselekvés színtere (Zsigmond 1977: 335–336), s csak részben osztom Kósa László véleményét, mely szerint az immár nyugdíjas tudós tekintélyéhez még hiányozó közéleti pozíciót volt hivatott pótolni az elnöki szerepvállalás (Kósa 1989: 57). Sokkal inkább volt ez lehetőség tudományos munkájának további folytatására. Kényszerű nyugdíjazása után Tagányi számára a Magyar Néprajzi Társaság – nehéz helyzete ellenére – lehetőséget, keretet biztosított megkezdett programja folytatásához.²⁶

Az Erdélyi–Tagányi vitát követően – néhány, a *Magyar Nyelvből* megjelent rövid közlemény és a Szily Kálmánnak írt köszöntő (Tagányi 1918b: 81–84, 1924a: 82, 1924b: 137) kivételével – 1917-től kizárólag a társasághoz köthető folyóiratokban jelentek meg Tagányi publikációi (Tagányi 1922b: 229–234, 1922c: 214–227, 1923–24: 129–131). Ezek egyike a *Társadalomtudományban* közzétett *Vázlatok a régibb Árpád-kor társadalomtörténetéből* (Tagányi 1922c). Ebben az írásában Tagányi

²⁴ sz. n. 1922: 117–118. Vö.: Hajnal István: *Írástörténet az írásbeliség felújulása korából* (1921) című írásának méltatása.

²⁵ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 142. 1921. április 10. Kézírt levél. „Csupán tegnap jutott kezemhez a Világ április 3-iki száma amely rólam való szeretetreméltó megemlékezést hozza. Fogadja kérem legmelegebb köszönetemet és hálámat, különösen azért a kedves gyöngédségéért, mellyel tudományos munkásságomat, egyéni nyomorúságaim és gyarlóságaim mellett is, olyan megértően méltányolni szíves volt. Mert hiszen a tudománynak azért is jelképe a bagoly, mivel neki nincsen nagyon inyére: a nappali közszemlélre állíttatás. De ebből is látszik, hogy Igen Tisztelt Uram született interviewer, aki az éles és biztos látáson kívül még az átérzés finomságával és melegségével is rendelkezik. Még egyszer, feleségem (aki egyébiránt a hírneves írónak, hírlapírónak, Vadnay Károlynak unokahúga) nevében is, hálás köszönetemet ismételve. A legszívélyesebb üdvözléssel vagyok Készséges híve. T. K.”

²⁶ Pl. a Magyar Néprajzi Társaság segítséget nyújtott Tagányinak könyve terjesztésében. EAD–11. NT iratai 1920. Ebben az időszakban Takáts Sándorhoz írott leveleiben barátját néprajzi témák (pl. néptánc) levéltári anyagainak felkutatására, s a társaság folyóirataiban való közzétételre bízta, valamint rendszeresen felhívja figyelmét néprajzi közleményekben fellelhető adatokra (pl. OSZK Kt. Levelestár Tagányi – Takátsnak. 24. 1923. febr. 21. Levelezőlap a parlamenti könyvtárba címezve: „Együttal vagyok bátor figyelmedbe ajánlani Sz. Györfy István: Nagykunskási krónika. Karczag 1922. Nyomtatta és kiadta Nagy és Kertész könyvnyomdája. Az egyetlen ethnographus, aki levéltári aktákból különösen kis városok levéltáraiból dolgozik, és ebben pompás dolgot írt a Sárret régi szilaj pásztorairól, halászaírói, a rétesemberekről különösen az I. II. fejezetben, de a többi sem érdektelen.”)

még egyszer összefoglalta a korszak társadalmára vonatkozó nézeteit.²⁷ Bár ebben a tanulmányában, s a halála után megjelent *A honfoglaló magyar nemzetségek 108 számáról* című írásában is Tagányi támaszkodni kívánt a néprajz és az „összehasonlító etnológiai jog- és társadalomtudomány [...] bizonyító erejére” (Tagányi 1923–24: 129, 131), láthatóan a hagyományos történetírói paradigmához kanyarodott vissza: „ha mégis valami gazdaság- vagy társadalomtörténeti analógiára van szükségünk, óvatosságból nem elégedhetünk meg többé merő állításokkal, hanem lehetőleg az eredeti, kritikailag megrostált forrásokig kell visszamennünk” (Tagányi 1922c: 215). Egyetérthetünk Csíki Tamás felvetésével, miszerint Tagányi ekkorra talán felmérte, hogy fiatalkori célkitűzéseivel, az európai tudományos áramlatok, illetve a 19. századi pozitivisták társadalomtörténet-írás adaptációs kísérletével, s ezzel párhuzamosan a nemzeti tematikával való szakításával véglegesen elszigetelődött, és ezért fordult ismét a hagyományosabb történetírói módszerek felé (Csíki 2003: 22). Tagányi munkásságának történelemtudományi megítélése fontos szempontokat kínál a néprajztudományban betöltött szerepének értékeléséhez is. Csíki Tamás Tagányi földközösség-elméletének hazai visszhangtalanságának okát abban látta, hogy az az uralkodó köznemesi történeteszemlélet és az államnemzeti narratíva kidolgozóí számára elfogadhatatlan volt (Csíki 2004: 363–374). Gyáni Gábor Tagányinak ugyanerre a munkájára „nyílt ellenkánonként” tekint, mely a szakmai visszhangtalansággal is együtt járt (Gyáni 2015: 31). Az 1900-as évek elejére a kortársai által egyöntetűen elismert, „nyughatatlan szellemű szaktekinély” (Szeberényi 2014a: 454) Tagányi munkásságának hatását részben más megvilágításba helyezi, ha azt egy szűkebb szakterület perspektívájából (Bognár 2020: 121–138; Evans 2019: 135–146; Imreh 1976: 30–35; Kövér 2013: 201–224, 2014: 56–59; Nagy–Matla 2021: 52–60), vagy „tanítványi köre” és „követői” szempontjából vizsgálják (Szeberényi 2014a: 453–472, 2014b: 117–137,

²⁷ OSZK Levellestár Tagányi Károly kézzel írott levele Takáts Sándor képviselőházi főlevéltárnoknak Budapest 1923. márc. 20. Jelzet: 25. „[...] Most a Társadalomtudomány folyóirat és majdan fordításban az Ung. Jahrbücher számára átdolgozom Erdélyivel való polémiamat persze minden polémia elhagyásával és új adatokkal és szempontokkal fölfrissítve. Ebben a hónapban jelenik meg az első közlemény és még kettő lesz. Azon kívül helynév-magyarításokkal foglalkozom a Föld és Ember folyóirat legújabb számaiban és még írok neki egy párat. A nyáron szeretnék megírni még vagy két tanulmányt (egyiket végre valahára székfoglalóul), mert már a könyökömön jön ki, mint azt az V. kerületben mondják [...]”.

2015: 84–102, 2016a: 92–107, 2016b: 29–56; Törő 2017: 84–98, 2020). Ebből a nézőpontból látható a tudományos munkákban megjelenő, tartalmi összefüggésekben tükröződő, különböző tudós generációkon átívelő „Tagányi-hatás” jelentősége (Szeberényi 2016b: 55–56). A jogszokáskutatás kapcsán például szintén „Tagányi-tanítványnak” tekinthető jogtörténész, Eckhart Ferenc, az Eckhart-tanítvány Bónis György, valamint az ő tanítványa, Tárkány Szücs Ernő „közös” kutatói érdeklődésük alapján. Tagányi az európai kontextus és a külföldi szakirodalom ismeretét elsődlegesnek tartotta; egyik újítása, hogy az alkotmány- és jogtörténetet is európai kontextusba ágyazva, széles forrásbázison (elsősorban okleveles források, s nem csupán a törvényhozás „termékeinek” időrendbe állításával), történeti megközelítésben, a társadalomtörténeti beágyazottság hangsúlyozásával elemzi (Törő 2017: 84–98). Tagányi a társadalom- és gazdaságtörténet, a társadalom- és jogtörténet, illetve a társadalom-, a jogtörténet és a néprajz összekapcsolásával nem csupán a történetírást próbálta új alapokra helyezni, jogszokásgyűjtő programja a néprajz újrapozicionálásának kísérlete is egyben, melyet a „szakma” Tagányi elnökké választásával megerősített, s mely egy rendkívül nehéz időszakban – 1920 és 1924 között – segítette a Társaság és a tudományterület továbbélését. A néprajztudományban is érdemes lehet tehát tovább vizsgálni a tudományos munkákban megjelenő tartalmi összefüggésekben tükröződő Tagányi-hatást, mely minden bizonnyal árnyalja majd azt a képet, hogy Tagányi újító kezdeményezését nem volt képes integrálni a néprajztudomány.

Szakirodalom

Bartucz Lajos

1940 Dr. Bartucz Lajos ügyvezető alelnök beszámolója a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt ötven esztendejéről. *Ethnographia* LX. (1) 6–14.

Bognár Szabina

2009 Tagányi Károly. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről – a jogszokás-gyűjtés tudományos programja. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 307–308.

2013 Tagányi Károly a Gazdaságtörténelmi Szemle élén (1894–1901). *Ethnographia* CXXIV. (3) 273–296.

2020 A „legősibb formák”: Tagányi Károly (1858–1924) földközösséggel és jogszokásgyűjtéssel kapcsolatos kutatásai. In: Ferenczné Szőcs Éva – Gazda József (szerk.): *A magyarság rétegei*. Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovászna, 121–138.

Czakó Elemér

1923–24 Tagányi Károly ravatalánál elmondott beszéde. *Ethnographia* XXXIV–XXXV. (7–12) 188–189.

Csíki Tamás

2003 *Társadalomábrázolások és értelmezések a magyar történeti irodalomban (1945-ig)*. (Néprajz Egyetemi Hallgatóknak, 29.) Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék, Debrecen.

2004 A magyarországi földközösség historiográfiai vázlata. In: Ifj. Bartha János – Pallai László (szerk.): *Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 363–374.

Evans, Robert J. W.

2019 Seeing the Wood and the Trees. Károly Tagányi and His Magyar Erdészeti Oklevéltár. In: Deák Nóra (főszerk.): *Az emberi sors és a történelem kereszteződésében. At the Crossroads of Human Fate and History. Tanulmánykötet Frank Tibor 70. születésnapjára Studies in Honour of Tibor Frank on His 70th Birthday*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Angol–Amerikai Intézet, Budapest, 135–146.

Fél Edit

2001 A magyar népi társadalom életének kutatása (1948). In: Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 323–369.

Gyáni Gábor

2015 Kánon, ellenkánon és politikai megfelelés. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A magyar történetírás kánonjai*. Ráció Kiadó, Budapest, 19–39.

Herman Ottó

1898 *Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Az 1896-iki évi országos ezredéves kiállítás alkalmából*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest.

1909 *A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok*. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.

1914 *A magyar pásztorok nyelvkinccse*. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.

Holmberg, Uno

1927 Karl Tagányi, *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn*. Ungarische Bibliothek für das Ungarische Institut an der Universität Berlin, herausgegeben von Robert Gragger. Erste Reihe, 3. Berlin und Leipzig, 1922. [Könyvismertetés] *Anzeiger der Finnisch-Ugrischen Forschungen* XVIII. 121.

Hóman Bálint

1922 Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. A család-jog és öröklési jog köréből. Budapest, 1919. M. Néprajzi Társ. 85. l. – *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn*. Berlin, 1922. Vereinigung Wissenschaftl. Verleger. 128. l. [Könyvismertetés] *Történeti Szemle* XI. 175–180.

1924 [1925] Hóman Bálint beszéde Tagányi Károly r. t. felett 1924 szept. 13-án. *Akadémiai Értesítő* XXXV. 213–214.

Hübner Emil

1921 Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családi és örökjog köréből. [Könyvismertetés] *Társadalomtudomány* I. (1–4) 607–611.

Imreh István

1976 Jegyzetek néprajzról és történelemről. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 30–35.

Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (szerk.)

1885–1890(–1904) *Monumenta Hungariae juridico-historica. Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I–VIII. kötet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Kósa László

1989 *A Magyar Néprajzi Társaság története 1889–1989*. (Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára) Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

Kövér György

2013 *A Magyar Gazdaságtörténeti Szemle (1894–1906) gazdaságtörténete – Intézményi megközelítés és historiográfia. Történelmi Szemle* LV. (2) 201–224.

2014 *Biográfia és társadalomtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.

Lukcsics József

1922 Ungarische Bibliothek. Für das Ungarische Institut an der Universität Berlin. Herausgegeben von Robert Gragger. Erste Reihe. 3. Tagányi Karl, Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn. Berlin und Leipzig, 1922. Vereinigung wissenschaftlicher Verleger. Frommannsche Buchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena. N. 8–r. 2. levél. 128 lap. [Könyvismertetés] *Katholikus Szemle* XXXVI. (7) 446–447.

Nagy Janka Teodóra

2003 A magyar joginéprajz-kutatás eredményei és alternatívái. In: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 851–862.

2011 European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In: Béli, Gábor – Duchonová, Diana – Fundarková, Anna – Kajtár, István – Peres, Zsuzsanna (eds.): *Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar–Slovak Academy of Sciences Institute of History, Pécs–Bratislava, 377–386.

Nagy Janka Teodóra – Matla Gabriella

2021 The Characteristics of Researching Legal Customs in Spain and Hungary in the Light of the Accomplishments of Joaquín Costa Martínez and Ernő Tárkány Szücs. *Jogtörténeti Szemle* XIX. (Special issue) 52–60.

Ortutay Gyula

1959 Hetvenéves a Magyar Néprajzi Társaság. *Ethnographia* LXX. (4) 532–542.

Pais Dezső

1922 Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész: A családjog és öröklési jog köréből. Néprajzi könyvtár Új folyam 1. füzet. Budapest, 1919. A Magyar Néprajzi Társaság kiadása. 85. l. [Könyvismertetés]. *Magyar Nyelv* XVIII. (7–8) 175–178.

Sárkány Mihály

2000 A társadalomnéprajzi kutatás hazai története. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz* VIII. *Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 29–65.

Solymossy Sándor

1923–24 Tagányi Károly ravatalánál elmondott beszéd. *Ethnographia* XXXIV–XXXV. (7–12) 190–191.

Sozan, Michael

1977 *The History of Hungarian Ethnography*. University Press of America, Washington.

Szamota István – Zolnai Gyula

1906 *Magyar oklevél-szótár: régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Lexicon vocabulorum Hungaricorum*. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.

Szeberényi Gábor

2014a A levéltárnok és tanítványa. Historiográfiai háttérrel Tagányi Károly és Holub József történetírásának összefüggéséhez. In: Csóka-Jaksa Helga – Schmelcz-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor (szerk.): *Pedagógia – oktatás – könyvtár: Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai, 12.) PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Pécs, 453–472.

2014b Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején (I. közlemény). *Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei* I. (2) 117–137.

2015 Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején (II. közlemény). *Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei* II. (2) 84–102.

2016a Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején (III. közlemény). *Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei* III. (1) 92–107.

2016b Tagányi és Szekfű. Adalékok egy mester–tanítvány kapcsolat historiográfiai összefüggéseiről. *Aetas XXXI*. (4) 29–56.

(szerző nélkül)

1917 Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1917. évi március hó 28-án, d. u. 6 órakor, az MTA üléstermében tartott XXIX. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXVIII. (1–3) 159–160.

1920 Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1920. évi március hó 31-én du. 5 órakor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósági tanács-termében tartott XXXII. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXXI. (1–6) 133–136.

- 1921 Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1921. évi március hó 30-án tartott XXXIII. évi rendes közgyűléséről. Tagányi Károly elnöki megnyitója. *Ethnographia* XXXII. (1–6) 147–148.
- 1922 Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1922. évi március hó 29-én tartott évi rendes közgyűléséről. *Ethnographia* XXXIII. (1–6) 115–128.
- 1923–24: Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1923. évi március hó 30-án tartott XXXV. évi rendes közgyűléséről. Tagányi Károly elnöki megnyitója. *Ethnographia* XXXIV–XXXV. (1–6) 53–54.
- Szilágyi Miklós
- 2000 Törvények, szokásjog, jogszokás. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 693–759.
- Szinnyei József
- 1874 *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a. I. oszt. Történelem és annak segédtudományai. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Tagányi Károly
- 1894a Az első foglалás szabályozása az aranyosszéki Bogáthon. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* I. (1) 325–330.
- 1894b A földközösség története Magyarországon. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* I. (4) 199–238.
- 1896 *Magyar Erdészeti Oklevéltár 1015–1867. I–III. kötet*. Pátria, Budapest.
- 1897 Gömörmegyei [Gömör megyei!] juhászok szabadalmi. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* IV. (2) 92–96.
- 1917 A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I–II. rész. *Ethnographia* XXVIII. (1–3) 42–58, 196–223.
- 1918a A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. III–IV. rész. *Ethnographia* XXIX. (1–4) 24–49, 193–206.
- 1918b Bua és Bucna. In: *Emlék Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének 80. születésnapja alkalmából. Írták a Magyar Nyelv dolgozótársai*. Hornyánszky Nyomda, Budapest, 81–84.
- 1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és az öröklési jog köréből*. (Néprajzi Könyvtár, Új sorozat, 1.) Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

- 1921 A tudomány egyszerű munkása... Tagányi Károly a magyar sajtóról és a nemzeti kultúra megbecsüléséről. *Világ* XII (71) [1921. április 3.] 2.
- 1922a *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn*. Ungarische Bibliothek. Für das Ungarische Institut an der Universität Berlin. Erste Reihe. Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, Berlin–Leipzig.
- 1922b Történelmi helynévmagyarázatok. Néhány besenyő helynévről. *Föld és Ember* II. 229–234.
- 1922c Vázlatok a régibb árpádkor társadalomtörténetéből. *Társadalomtudomány* II. (3–4) 214–227.
- 1923–24 A honfoglaló magyar nemzetségek 108 számáról. *Ethnographia* XXXIV–XXXV. (7–12) 129–131.
- 1924a Magyarok Istene. *Magyar Nyelv* XX. (4–6) 82–83.
- 1924b Tömény. *Magyar Nyelv* XX. (7–8) 137–138.
- Törő László Dávid
- 2017 Eckhart Ferenc történészi munkássága a dualizmus idején. In: Miru György – Novák Ádám – Bacsa Balázs Antal (szerk.): *Történeti Tanulmányok* XXV. (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica, LXIX.) Debreceni Egyetem, Debrecen, 84–98.
- 2020 „A szellemtörténet is csak az adatokból indulhat ki”. Eckhart Ferenc történészi munkásságának főbb problémái. Ráció Kiadó, Budapest.
- Voigt Vilmos
- 1999 Egy klasszikus, egy ismeretlen, sok megoldatlan feladat. Száz éve lett egyetemi tanár Herrmann Antal Kolozsvárott. In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok 8. Tanulmányok Herrmann Antal emlékére*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 55–64.
- Zayzon Sándor
- 1922 Karl Tagányi: *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn*. Ismertetés. *Századok* LVI. (9–10) 670–672.
- Zsigmond Gábor (szerk.)
- 1977 *Az ősi társadalom magyar kutatói*. Gondolat, Budapest.

Archivális források

EA = Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

4350. Tagányi Károly: A legeltetésre, pásztorkodásra stb. vonatkozó levéltári forrásokról tájékoztató beszámolót küld Herman Ottónak. Budapest, 1897. január 23.

5127. Tagányi Károly orsz. Allevéltárnok kézzel írott levele Herman Ottónak. Budapest, 1897. március 27.

4336. Tagányi Károly A középkori állattenyésztésben nagy szerepet játszó „tuuly” = szaporulat szóról számol be, és annak megfejtését kéri Herman Ottótól. 3. oldal évszám nélkül.

EAD–11. Néprajzi Társaság iratai 1920.

MTA KIK Kt. = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ

Ms 260/53 Herman Ottó levele Tagányi Károlyhoz. Budapest, 1909. márcz.10.

OSZK Kt. = Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

Quart Hung 2294: 164–165. Barabás Samu levele Tagányi Károlyhoz Madarassy László bejegyzésével. Papolc, 1922. szeptember 21.

Quart. Hung. 2288. 309. Hivatalos kinevezéseim 1879-től. Szalay Imre levele Tagányi Károlyhoz. Budapest, 1897. február 17.

Quart. Hung. 2294. 278–285., 286–299. Vegyes jegyzetek. A magyar néprajzi társaság alapszabályai. Kelt 1910. március 30-án. Nyomatott füzet T. K. bejegyzéseivel. A magyar néprajzi társaság alapszabályai 1922. Kelt Budapesten 1922. évi március 29-én. Elnöki megnyitók.

Quart. Hung. 2278. 142. Tagányi Károly levele Budapest, 1921. április 10. Levelestár 24 Tagányi Károly levele Takáts Sándorhoz Budapest, 1923. febr. 21.

Levelestár 25 Tagányi Károly levele Takáts Sándorhoz Budapest, 1923. márc. 20.

**„...toată cercetarea noastră despre societatea populară
ar fi evoluat altfel...”**

**Despre rolul lui Károly Tagányi (1858–1924)
în cadrul etnografiei**

Lucrarea de față focusează pe noile surse cu privire la sistemul de relații și influența istoricului și arhivistului Károly Tagányi în cadrul disciplinei etnografice. Tagányi fusese deja un om de știință recunoscut atunci, când pe 28 martie 1917 a susținut o prezentare despre obiceiurile populare juridice la adunarea Societății Etnografice Maghiare. Acea lucrare a apărut în patru părți în revista *Ethnographia*, apoi a devenit primul volum editat în noua serie denumită *Magyar Néprajzi Könyvtár* [Biblioteca Etnografică Maghiară] (1919). Interesul lui Tagányi s-a orientat înspre etnografie începând cu mijlocul anilor 1890, fapt ce poate fi documentat în mod evident, de exemplu prin includerea rezultatelor etnografice europene în studiul său despre comunitățile utilizatorilor de pământ. Într-o scrisoare trimisă de el lui Ottó Herman în 1890 subliniază importanța primordială a cercetării etnografice față de studiile arhivistice. În ciuda receptiei pozitive, programul lui Tagányi nu a fost urmat de „culegerea obiceiurilor populare juridice maghiare”. Edit Fél a oferit o evaluare foarte pozitivă a operei lui Tagányi în sinteza ei despre cercetarea societății populare. În opinia ei „Tagányi a fost poate singurul dintre autorii timpurii care a văzut fenomenele societății populare așa cum erau întradevăr.” La un sfert de secol de la lansarea programului ea a precizat că acesta „nici acum nu și-a pierdut deloc din relevanță și importanță. Dacă acest chestionar editat de Societatea Etnografică ar fi căpătat un pic de atenție, toată cercetarea noastră despre societatea populară ar fi evoluat altfel.” În 1920 Tagányi a fost ales președintele Societății Etnografice Maghiare, o funcție pe care a susținut-o până la decesul său din 1924.

**“...the Whole Study of Our Folk Society
Might Have Turned Out Different...”**

**On the Role of Károly Tagányi (1858–1924)
within Ethnography**

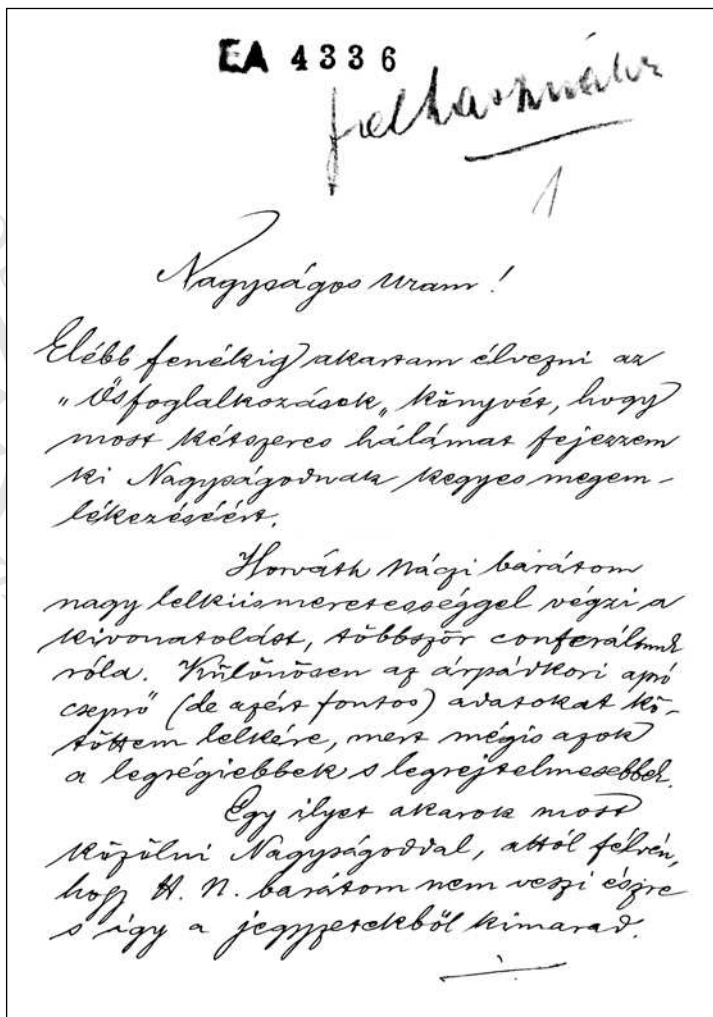
The present study focuses on the exploration of new sources related to historian-archivist Károly Tagányi's ethnographic relationship system and influence. Tagányi was already an acknowledged scholar when, on the 28th of March 1917, he gave his lecture on Hungarian living legal customs at the board meeting of the Hungarian Ethnographic Society. This lecture was printed in four parts in *Ethnographia*, and later as the first volume of the new series in the *Magyar Néprajzi Könyvtár* [Hungarian Ethnographic Library] (1919). Tagányi's shift of interest towards ethnography can be well documented from the mid-1890s: e.g. he integrated contemporary Europe's ethnographic findings into his study of land communities. In a letter written in 1890 to Ottó Herman, he actually emphasized the primary importance of ethnographic

research over archival studies. In spite of its positive reception, the publication of Tagányi's program was not followed by the beginning of "collecting Hungarian living legal customs". Edit Fél valued the work of Tagányi very highly in her summaries about the study of folk society. According to her, "Tagányi was perhaps the only one among the earlier authors who saw the phenomena of folk society as they really were". A quarter of a century after the program had been called for, she pointed out that "up to this day, it has not lost either its relevance or its significance. If his questionnaire published by the Ethnographic Society had had only received a little attention, the whole study of our folk society might have turned out differently". In 1920 Tagányi was elected chairman of the Hungarian Ethnographic Society, a post he held until his death in 1924.

Képek

1–3. kép. Tagányi Károly levele Herman Ottóhoz (évszám nélkül)
a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumából (EA4336)

1221-ben Gúg ispan Démen egy ká-
pólnát alapít és annak járára
ölkörket, teheneket, méheket, juh-
kat, disznókat, lovakat és kecskéket
(^{2 példányban} adományoz, úgy rendelkezvén hogy
azok védelmére rójint a kápolnát
magáié, rójint annak papjaié
legyen, és ezt külön is kiemeli
mondván „breviter de omnibus illis
sacerdos prefatae capellae debet esse
particeps, quod vulgo dicitur
twly, quod superexcrecit de
animalibus vel de pecudibus”,
(Magyarul, röviden, mindabból amik
rórmelven twly – nálk hívóak,
(vagyis) amik az állatok vagy mások
szaporulatából állók, az említett
kápolna papját is rész illeti.)

Íme tehát a twly
szó, a régi magyar nyelvben az
állatok szaporulását fejezte ki. A
szó helyesírásában nincs kétség, mert
mára csak Fejér Codex Diplomaticus-
ban jelent meg tom. VIII. vol. I. pag.
227., – de én az eredetis magam lá-
tam a pannonhalmi apátság hitelté-
helyi levéltári részében n. 4. alatt.

3

Ime egy szó melyet se
historicus se nyelvész még csak ki-
sem se tud helyesen (Auli? Aöli?
Aüli?) s aminek megfejtését
Nagyságodtól kell várnunk.

Ez rendkívül nevezetes szó
mert az ősi magyar állattenyésztésből
való, mikor még szűkség volt arra
hogy a marhaszapomlatot speciális
szóval jelezzék. Nagy semlik nekem
hogy a régi francia nyelvben is
volt arra ilyen speciális szó, de má-
nem tudok ráutalni. Fla khat
csak az Alföld valamelyik zug-
meg nem mentette a hivly szavat
akkor igazán nem tudom hogy hon-
nan tudnók megfejtetni, má- a
Aüli nyelvben is (perze csak lai-
kno művjára) utánna nezzem, de
eredménytelenül.

Ezzel nyból halás körpö-
nesemet fejezem ki napbecsü
küldeményéért és a gép dedica-
tióért, mely tisztelettel vegye
Nagyságodnak

mindig keze polgári
Tagányikarst.